

Abuzər XƏLƏFOV
*Əməkdar elm xadimi,
tarix elmləri doktoru, professor*

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİNİN FORMALAŞMASINDA KİTABXANALARIN VƏZİFƏLƏRİ

Hörmətli cənab sədr!

Hörmətli cənablar və xanımlar! Həmkarlar!

İcazə verin, Sizi müstəqil respublikamızın həyatında çox mühüm hadisə olan "İnformasiya cəmiyyəti və kitabxanaların vəzifələri" mövzusunda keçirilən Ümumrespublika elmi-praktiki seminarın iştirakçılarını səmimi qəlbdən salamlayım və Sizə "Xoş gəlmisiniz" deyim.

İcazə verin, rəhbərinin bu seminarın keçirilməsinin təşəbbüskarı, təəssübkeşi və təşkilatçısı, Azərbaycan MEA-nın İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun direktoru, texnika elmləri doktoru Rəsim Əliquliyevə bu böyük xeyirxahlığına görə respublikanın böyük kitabxanaçılar ordusu adından təşəkkür edirəm.

Hörmətli seminar iştirakçıları! İnformasiya əsri olan XXI əsr müstəqil Azərbaycan Respublikası qarşısında çox mühüm, təxirəsalınmaz vəzifələr qoymuşdur. Bu vəzifələr, hər şeydən əvvəl, ölkəmizin iqtisadi, siyasi, mədəni inkişafının sürətlə, intensiv surətdə yüksəldilməsini, Azərbaycan milli ideologiyasının, Azərbaycan dövlətçiliyinin təbliğini tələb edir.

İnformasiya cəmiyyətinin qarşıya qoyduğu bu vəzifələrin həyata keçirilməsində bütün xalqımızla, bütün peşə sahibləri ilə yanaşı respublikamızın informasiya mütəxəssisləri və kitabxanaçıları da yaxından iştirak etməli, ölkədə cəmiyyətimizin, xalqımızın informasiyaya artan tələbatını ödəməkdə onların köməkçisi olmalıdırlar.

İnformasiya cəmiyyətində kitabxanaların rolu daha da artmış, informasiya daşıyıcılarını toplayıb saxlayan, qoruyan bir müəssisədən

informasiya istehsal edən, elektron informasiya vasitələri yaradan bir müəssisəyə çevrilmişdir.

Kitabxanaların tarixinə nəzər saldıqda məlum olur ki, bütün dövrlərdə kitabxanalar xalqın yaratmış olduğu elmi, mədəni sərvət kimi həmişə bəşəriyyətin işıqlı gələcəyinə, təhsilinə, maarifinə, mədəniyyətinə, elminə, tərbiyəsinə xidmət etmiş, bilik, elm, informasiya mərkəzi kimi bəşər sivilizasiyasının yüksəldilməsi vasitəsi olmuşdur. Hələ Mİlladdan öncə bəşər mədəniyyətinin beşiyi olan Şumerdə, Assuriyada, Kiçik Asiyada, qədim M.sirdə, Romada, ərəb və Avropa ölkələrində informasiya daşıyıcısı olan kitabları və s. yazılı materialları toplayıb qoruyan, onu nəsildən-nəslə ötürən kitabxanalar ən böyük elmi əhəmiyyət kəsb edən mədəni müəssisə olmuşdur.

Ancaq kitabxanaların işində baş verən yeniləşmələr heç də kitabxana işinin özünəməxsus qanunauyğunluqlarının dəyişməsinə təsir edib bilmədiyindən kitabxanaların institut bütövlüüyü həmişə qalmışdır.

Kitabxanalar həmişə sosial tələbatı ödəmək üçün yaranmış və onun inkişafı fikri tarixi ilə sıx əlaqədə olmuşdur. Kitabxanalar fəaliyyət göstərdiyi məkən daxilində sosial vasitə kimi həmişə sosial mühitdən asılı olaraq formalaşmışdır.

Cəmiyyət kitabxanaların hamisi olduğundan kitabxanalar daimi öz fəaliyyəti ilə cəmiyyətin tələbatına cavab vermiş, onu yaratmış olan cəmiyyətə xidmət etmişdir. Kitabxanalar həmişə onu yaratmış cəmiyyətin mühiti ilə, onun mədəni sərvətlər sistemi ilə bağlı olmuşdur.

Kitabxanalar bəşəriyyətin yaratmış olduğu elmi sərvətləri toplayıb, qoruyub, saxlayıb, onları ardıcıl olaraq, təmənnasız insanların istifadəsinə verməklə elmin, mədəniyyətin, iqtisadiyyatın, texniki biliklərin, elmi kəşflərin tərəqqisi və yayılması üçün şərait yaratmışdır.

Kitabxanalar həmçinin elmin, fəlsəfənin, mədəniyyət və ədəbiyyatın, incəsənətin, təhsil sisteminin və ümumiyyətlə, cəmiyyətin mədəni sərvətlərinə dair çap əsərlərinin, informasiya daşıyıcılarının biliyin yayılmasında fəal iştirak etməklə tərbiyə və təlim prosesinə, bəşəri, əxlaqi biliklərə yiyələnmə prosesinə fəal təsir etməklə cəmiyyətin mədəni aləminin formalaşmasına, intellektual səviyyəli cəmiyyət üzvlərinin yetişməsində yaxından iştirak etmişdir. Məhz kitabxanaların bəşəriyyətin inkişafındakı bu mühüm tarixi xidməti və nüfəsli cəmiyyətdə onların fəaliyyətinin nəzərə alınması onların statusunu, informasiya cəmiyyətində yerini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Bu baxımdan müasir dövrdə kitabxanalar elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi qiymətləndirilir. Sosial institut statusuna malik müəssisə hesab edilir.

Görkəmli rus alimi akademik D.S.Lizaçovun kitabxanaların şan və şərəfinə söylədiyi sözləri xatırlamaq yerinə düşərdi: "Ölkənin mədəniyyətində kitabxanalar birinci yerdədir, ola bilər ki, universitetlər, digər ali təhsil müəssisələri olmasın, lakin kitabxanalar əsl elmi müəssisələr kimi mühafizə olunarsa elm və mədəniyyət bütünlükdə inkişaf edəcəkdir. Kitabxanalar elmə lazımdır, elm kitabxanalara lazımdır."¹

Digər bir fikir: "Allah eləməsin, əgər gözlənilməz hadisə nəticəsində bütün muzeylər, teatrlar, konsert zalları məhv olarsa, lakin yer üzərində heç olmasa bir kitabxana qalarsa, mədəniyyət onsuz da dirçələcək".²

Görkəmli akademik Lizaçovun bu fikirləri onların institut statusunu bir daha təsdiq edir.

Cəmiyyətdə yerinə yetirdikləri vəzifələrə görə müxtəlif institutlar (təsisatlar) mövcuddur. Bunların içərisində iqtisadi təsisatlar, siyasi təsisatlar, tərbiyəvi, mədəni təsisatlar və sosial təsisatlar xüsusilə fərqlənirlər. Tərbiyəvi və mədəni təsisatlar sırasına daxil olan kitabxanalar sosial institut kimi cəmiyyətin mədəni sərvətlərini xalqa çatdırmaq üçün mədəniyyətin möhkəmləndirilməsində, gənc nəslin tərbiyəsində və təhsil prosesində yaxından iştirak edir. Institutlar öz vəzifələrini yerinə yetirmək üçün tarixi inkişaf prosesində yaranıb, təkmilləşən orqanları yaradır. Institutun yaratmış olduğu orqan bilavasitə onun xeyrinə fəaliyyət göstərməklə, onun qarşısında duran vəzifələri yerinə yetirir. Beləliklə, orqan institutun xeyrinə yaranmış sosial vasitədir. Məhz orqanın vasitəsilə institutun hərəkəti meydana çıxır. Misallara müraciət edək: əgər hüquq institutdursa, məhkəmə onun orqanıdır. Din institutdursa, kilsə onun orqanıdır. Təhsil və bilik institutdursa, məktəb, universitet onun orqanıdır.

Bu misalları kitabxanalara da aid etmək olar. Əgər kitabxana institutdursa, kitabxana işi onun orqanıdır. Məlumdur ki, kitabxana işi olmadan kitabxanalar cəmiyyətin onun qarşısında qoyduğu vəzifələri: Kitabla insanları arasında əlaqə yaratmaq, kitabı təbliğ etmək, cəmiyyətin informasiya tələbatını ödəmək, insanların mədəni, intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsində, tərbiyə prosesinin təşkilində yaxından iştirak etmək vəzifələrini həyata keçirə bilməz. Deməli, kitabxana işi kitabxananın sosial institut kimi yaşamasını, inkişaf edib təkmilləşməsinə, cəmiyyətin əsas təsisatlarından biri kimi fəaliyyət göstərməsini təmin edən əsas amildir, orqandır.

¹ Литературная газета, 1989, № 2.

² Библиотека, 1997, № 1, С. 11-12.

Sosial institut kimi kitabxanaların funksiyaları kitabxanaçılıq nəzəriyyə və təcrübəsinin çox mühüm problemlərindən biridir. Bu problemin hərtərəfli tədqiqi kitabxananın sosial rolu, kitabxana və cəmiyyət, kitabxana və informasiya, kitabxana və oxucu, kitabxana və kütləvi mətaliə problemlərini dərinlən öyrənməyə imkan verməklə yanaşı, müasir cəmiyyətdə kitabxanaların yerini və ictimai rolunu müəyyənləşdirməyə də şərait yaradır.

Beləliklə, bütün cəmiyyətlərdə kitab mədəniyyətin silahı, sivilizasiyanın bünövrəsi, biliyin mənbəyi, təhsil, tərbiyə və informasiyanın əsas aparıcı vasitəsi kimi çıxış etmiş, cəmiyyət üzvlərinin biliyə, zəkaya, müdrikiyə, kamala gedən yolunu işıqlandırmışdır. Məhz buna görədir ki, kitab toplayıb, qoruyub saxlayan onu əsrdən-əsrə, nəsildən-nəslə ötürən kitabxanalar həmişə milli sərvət hesab edilmişdir.

Həmçinin kitabxanalar kitabı ancaq toplamaqla qalmır, zaman keçdikcə onu saf-çürük edir, öz əhəmiyyətini itirən, mənəvi cəhətdən köhnələn, zamanın sınaqlarından çıxıb bilməyən kitablardan təmizlənir, saflaşır, durulur, kitab sərvətinin qızıl fondunu yaradır. Ancaq yaşamağa qadir kitabları yaşadır. Kitabxananın bu xidməti okeanı xatırladır. Okean dalğalanaraq lazımsız, zərərli əşyaları sahilə atdığı kimi, kitabxanalar da lazımsız kitablardan xilas olur.

Müstəqillik dövründə respublikamızda oxucuların informasiya təminatında, kitabxana, informasiya xidmətinin yeni mərhələyə qaldırılmasında, informasiya cəmiyyəti quruculuğunda mühüm əhəmiyyət kəsb edən kitabxana işi də mühüm dəyişiklərə və islahatlara məruz qaldı. Sosializm quruculuğu şəraitində kitabxana işi sahəsində formalaşan, əsasən ideoloji xarakter daşıyan prinsiplərdən imtina edilməklə, formalaşmaqda olan yeni müstəqil Azərbaycan cəmiyyətinin demokratik dünyəvi prinsipləri kitabxana işinə tətbiq edilməyə başlandı. Kitabxana işi ideoloji buxovlardan azad edildi. Kitabxana işinə demokratikləşmə, milliləşmə və Azərbaycançılıq abuhavası gətirildi. Kitabxanalar dövlətçiliyimizin, milli ideologiyamızın təbliğində yaxından iştirak etməyə başladılar.

Müstəqillik illərində respublikamızda kitabxana işinin inkişafı, kitabxana şəbəkələrinin qorunub saxlanması, kitabxanalara böyük qiymət verən böyük öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyev öz əsərlərində kitabxana işinə yüksək qiymət vermiş, onu ölkənin mədəni inkişafının əsas göstəricilərindən biri hesab etmiş, kitabxana haqqında çox böyük elmi-metodoloji əhəmiyyətə malik olan fikirlər söyləmişdir. Mədəniyyət tarixindən məlum olduğu kimi, dünyanın dövlət, elm və mədəniyyət xadimləri kitabxanalar haqqında çox qiymətli fikir-

lər söyləmiş, onu elm, mədəniyyət, təhsil, tərbiyə və informasiya mənbəyi kimi qiymətləndirmişlər.

Kitabxana haqqında söylənmiş fikirlər içərisində xalqımızın ümummilli lideri, dünya şöhrətli siyasətçi, böyük mütəfəkkir Heydər Əliyevin kəlamları öz mahiyyəti ilə çox yüksəkdə durur.

Heydər Əliyev M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada çıxış edərkən demişdir: "Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyət, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir.

Mən əvvəllər bu kitabxanaya dəfələrlə gəlmişəm, amma bu gün kitabxananın astanasından keçərkən çox böyük hörmət və ehtiram hissi duyuram, kitabxanaya burada çalışan insanlara hörmət və ehtiramımı bildirmək istəyirəm."

Mübaligəsiz demək olar ki, Heydər Əliyevin böyük fəlsəfi məhəyyət kəsb edən bu fikirləri dünya mədəniyyət tarixində kitabxanaya verilən ən müdrik kəlam, böyük elmi və mədəni əhəmiyyətə malik olan fikirlərdir.

Prezidentin kitabxanaya müqəddəs, toxunulmaz, ilahi qüvvəyə malik bir yer adlandırması kitabxanaların mənəvi tərbiyə işində böyük məsuliyyət daşmasını ön plana çəkir. Həmçinin kitabxanaların mənəviyyət, bilik, zəka mənbəyi kimi xarakterizə edilməsi onun cəmiyyət qarşısındakı elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə kimi sosial funksiyalarını yerinə yetirmək vəzifələrini elmi cəhətdən əsaslandırır.

Məhz prezidentin bu ideyaları 1998-ci ildə qəbul edilmiş "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda öz həllini tapmışdır.

Qanunda göstərilir: "Kitabxana - elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial instituttur."

Bu tərifdən görüldüyü kimi kitabxana təkcə oxuculara kitabxana və informasiya xidmətini təşkil edən müəssisə deyil, o həm də elmin, mədəniyyətin, təhsilin inkişafına xidmət edən, xalqın mənəvi tərbiyəsində yaxından iştirak edən bir müəssisədir. Qanunda kitabxanaların bu vəzifələri onun beş funksiyası: elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə funksiyası şəklində öz əksini tapmışdır. Kitabxana məhz bu beş funksiyasının cəmi kimi formalaşdığıda kitabxana adını daşıya bilər. Bu funksiyaların hamısı birlikdə, fəaliyyət göstərəndə, biri digərinin yerinə

yetirilməsinə kömək etdikdə kitabxana işi cəmiyyətin əsas atributlarından birinə çevrilir.

Son dövrlərdə kitabxanalar, ümumiyyətlə, kitabxana işinə kompüter texnika və texnologiyasının tətbiqi kitabxanaların bu sosial funksiyalarını daha da artırmışdır. Məhz buna görədir ki, informatika ilə məşğul olan mütəxəssislərin kitabxanalara, kitabxana işinə marağı artmışdır. Qeyd etmək istəyirəm ki, informatika ilə məşğul olan mütəxəssislər kitabxanaların yalnız informasiya funksiyasından doğan istiqamətləri ilə maraqlanırlar.

Bu doğru deyildir. İnformatikadan ancaq kitabxanaların informasiya fəaliyyətini genişləndirmək üçün yox, onların bütün funksiyalarını yerinə yetirməsi, onların yeni keyfiyyətlərlə zənginləşməsi üçün istifadə edilməlidir. İnformasiya kitabxana müstəvisindən üfqi istiqamətdə keçməli, onun bütün funksiyalarının inkişaf yolunu işıqlandırmalıdır.

Kitabxanaları ona görə qorumaq lazımdır ki, onlar yalnız informasiyanı toplayıb, qoruyub, ötürməklə kifayətlənmir, elm, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə işində də yaxından iştirak edirlər.

Artıq müasir informasiya cəmiyyətində kitabxanaların kommunikasiya sistemində rolu və əhəmiyyəti o qədər artmışdır ki, kitabxanalar-sız cəmiyyətin informasiya tələbatını ödəmək mümkün deyildir. Kitabxanalar cəmiyyətdə elmin və mədəniyyətin inkişafında, təhsil və tərbiyənin yüksəldilməsində, həmçinin insanların informasiya təminatında mühüm sosial institut kimi yaxından iştirak etməklə ən çox istifadə olunan müəssisəyə çevrilmişdir.

ABŞ prezidenti Corc Buşun belə bir fikri yerinə düşür: "Qüvvətli texnika ilə təchiz edilmiş Amerika kitabxanaları ABŞ-ın iqtisadiyyatında və demokratiyada dünya liderliyinin əsas rəhnidir."

İnformasiya cəmiyyətinin yaradılması və daha da təkmilləşdirilməsi bilavasitə kommunikasiya sistemləri, informasiyanın alınması, işlənməsi və verilməsi prosesi ilə əlaqədar olduğundan hər cür informasiyanı cəmiyyət üzvləri arasında yaymağı qarşısına məqsəd qoyan, informasiya resurslarını qoruyub saxlayan, onu əsrdən-əsrə, nəsildən-nəslə ötürməklə informasiya daşıyıcısı kimi fəaliyyət göstərən kitabxana sistemləri mühüm vəzifə daşıyır. Ona görə də müasir informasiya cəmiyyətində kitabxana işi ilə informasiya arasında çox sıx, qarşılıqlı əlaqələr meydana çıxıb formalaşmışdır ki, bunları bir-birindən ayrılıqda düşünmək hər iki sahənin ümumi inkişafına mane ola bilər.

Müasir dövrdə elmin və texniki tərəqqinin böyük vüsət alması, elmi tədqiqatların nəticələrinin cəmiyyət həyatına, praktikaya tətbiq edilməsi, texnologiyanın və texniki proseslərin sürətli inkişafı nəticə-

sində informasiya axınının artımı, köhnəlməsi və sərəpəlməsi hədsiz dərəcədə çoxalmış, bu informasiya axınının işlənməsi, istehsal edilməsi və onun tələb olunan istiqamətlərə yönləndirilməsi insanların imkanları dairəsindən kənara çıxmışdır. Bu proses həm iqtisadi, həm də sosial sahədə baş verdiyindən, daha mürəkkəb xarakter daşımağa başlamışdır.

Məhz belə bir zamanda əsasən XX əsrin ikinci yarısında bir elm kimi formalaşan, cəmiyyətin iqtisadi və sosial həyatında böyük rol oynayan və ciddi dəyişikliklər edən informatika ona qohum olan bir sıra elmlərin, ilk növbədə isə kitabxanaşünaslığın bir humanitar elm kimi yeni metodlar, ideyalar, nəzəriyyələrlə zənginləşməsi, yeni texnologiyalar, texniki vasitələrlə təmin edilməsi üçün şərait və imkanlar yaratmış, kitabxanaşünaslıq və informatika qarşılıqlı şəkildə inkişaf etməyə, təkmilləşməyə başlamışdır.

Kitabxanaşünaslıqla informatikanın inteqrasiyası nəticəsində məlum olmuşdur ki, bu iki elmin əlaqələri olmadan müasir zamanda informasiyalaşdırılmış cəmiyyəti inkişaf etdirmək, bu cəmiyyətin qarşıya qoyduğu vəzifələrə cavab vermək, cəmiyyət üzvlərinin informasiya tələbatını ödəmək mümkün deyildir.

Cəmiyyətdə informasiyalaşdırma prosesi nə qədər tez, nə qədər sürətlə getsə, dövlətimiz və xalqımız dünya dövlətləri və xalqları içərisində bir o qədər geniş inkişaf edər, qabaqcıl dünya sivilizasiyalarına qovuşar.

İnformasiya cəmiyyəti - işçi qüvvəsinin əksər hissəsinin informasiyanın, xüsusilə onun yüksək keyfiyyət səviyyəsi olan biliyin istehsalı, mühafizəsi, emalı və reallaşması ilə məşğul olan cəmiyyətdir.

İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır:

- İnformasiya cəmiyyəti - yeni tipli cəmiyyətdir. Bu cəmiyyət özündən əvvəlki cəmiyyətlərdən öz texnologiyalarına (xüsusilə informasiya texnologiyalarına) görə fərqlənir. Bu cəmiyyət yeni global sosial inqilabın nəticəsi olub, informasiya partlayışından doğan, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının birləşməsi nəticəsində formalaşan yeni tipli cəmiyyətdir;

- İnformasiya cəmiyyəti - bilik cəmiyyətidir. Bu cəmiyyət hər bir insanın, hər bir cəmiyyətin bilik almasını təmin edir, onlara informasiya mənbələrindən maneəsiz istifadə etmək və təcrübə qazanmaq üçün şərait yaradır;

- İnformasiya cəmiyyəti - global cəmiyyətdir. Bu cəmiyyətdə informasiya mübadiləsinin nə vaxtı, nə məkanı, nə də siyasi sərhədləri var. Bu da cəmiyyətə və insanlara bəşəri sərvətlərdən bəhrələnmək

imkanı verir, mədəniyyətlərin bir-birinə qovuşması u sürətləndirir, onların qarşılıqlı təsir dairəsini genişləndirir, hər bir cəmiyyətə başqa cəmiyyətlərdən faydalanmaqla yeniləşmək və təkmilləşmək imkanı verir.

İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin formalaşması üçün əlverişli şərtlərin yaradılması yeni cəmiyyətə keçən ölkənin (şəhərin) informasiya mühitinin baza komponentlərinin sürətli və prioritet inkişafını tələb edir.

Onlardan birincisi texniki-texnologici proseslərin inkişafıdır. Bura daxildir: informasiyanın yaranması, qorunması, yayılması və əhalinin geniş təbəqələrinin (informasiya və telekommunikasiya şəbəkələrinin, sistemlərinin, müxtəlif təyinatlı informasiyaların emalı mərkəzlərinin və s.) ondan istifadəsini təmin edən informasiya-kommunikasiya infrastrukturunun inkişafı; milli informasiya ehtiyatları sisteminin və onlardan istifadə texnologiyalarının (arxivlər, muzeylər və kitabxana fondları) təkmilləşdirilməsi və inkişafı; informasiyanın toplanması, qorunması, ötürülməsi və çatdırılmasını təmin edən hesablama və telekommunikasiya texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi və inkişafı, onun bütövlüüyü, səmərəliliyi və məxfiliyi; kütləvi informasiya vasitələrinin texniki baza və texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi və inkişafı (elektron və çap nəşrləri, mətbuat üçün kompüter texnikası və s.)

İkincisi, komponent informasiya və kommunikasiya xidmətləri sənayesinin və onun infrastrukturunun formalaşdırılmasıdır. Buraya bunlar daxildir: informasiyalaşdırılmış cəmiyyətə inteqrasiya proseslərinin iqtisadi potensialının gücləndirilməsi və inkişafı; informasiya məhsulları və xidmətlərinin dəstəklənməsi; informasiya texnologiyaları, məhsulları və xidmətləri bazarının iqtisadi tənzimlənməsi üçün tədbirlər; əhalinin inkişaf etmiş informasiya tələbatının və informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması, informasiya məhsulları və xidmətlərinə əlverişli qabiliyyəti tələbatının stimullaşdırılması; sosial əhəmiyyətli proqramlar üçün informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarının, məhsul və xidmətlərinin istehsalçıları ilə istehlakçıların prioritet himayəsi; kütləvi ev kompüterləşməsinin inkişafı; informasiya və telekommunikasiya sistemlərində işləmək üçün yeni nəsillər kadrların kütləvi hazırlanması sisteminin dəstəklənməsi.

Üçüncü komponent iqtisadi, sosial-mədəni, hüquqi və təşkilati şərtlərin formalaşmasıdır. Buna isə bunlar daxildir: ümumi informasiyalaşdırma siyasətinin işlənib hazırlanmasını zəruri edən inteqrasiya problemlərinin həlli; informasiya qanunvericilik sisteminin və onun reallaşması mexanizminin təkmilləşməsi; kütləvi informasiyanın yayılması sisteminin inkişafı və informasiyalaşdırılmış cəmiyyətə keçid üçün

əlverişli ictimai-siyasi mühitin formalaşdırılması; informasiyanın ictimai təhlükəsizliyinin təmin olunması və s.

Görkəmli rus alimi A.I.Rakitov informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin belə bir xarakteristikasını vermişdir:

- hər bir insan, hər bir təşkilat üçün informasiyanın ümumaçıq olması;

- informasiyanın ümumaçıqlığının real təminatı. İlk növbədə texniki informasiyanın, informasiya texnologiyasının müasir səviyyəyə uyğun şəkildə təşkili;

- informasiyanın istehsalı. Cəmiyyətin bütün sahələrində, müxtəlif istiqamətlər üzrə həyat fəaliyyətini təmin etmək və inkişaf etdirmək üçün lazımı miqdarda informasiya istehsal etmək. Bu işin həyata keçirilməsi elm əsaslarına söykənməli, kompüter texnologiyasından geniş istifadə edilə bilər.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması prosesini yüksək səviyyədə təşkil etmək üçün bu işi ilk olaraq kitabxanalardan başlamaq lazımdır. Daha doğrusu, informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin mahiyyəti və xüsusiyyətləri ilə öləri tanışlıq belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, bu cəmiyyət informasiyanın ən mühüm daşıyıcısı olan kitab və kitabxanalarsız keçinə bilməz. Kitabxana informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin əsas atributlarından biri, informasiya müəssisələrinin ən mühüm vasitəsidir. Kitabxanalar informasiyalaşdırılmış cəmiyyət üçün əsas müəssisə olduğu kimi müasir kitabxanalar da informasiya texnologiyaları olmadan keçinə bilməz. Müasir kitabxanaların yaşaması, fəaliyyət göstərməsi, cəmiyyətdə kitabxanalara xas olan mühüm sosial funksiyaları yerinə yetirməsi, cəmiyyətin tərəqqi və inkişafının əsas vasitələrindən birinə çevrilməsi üçün onun özünün bütövlükdə informasiyalaşdırılması zəruridir. İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətə keçid prosesində kitabxanaların əsas vəzifəsi öz nəzəri və təcrübi səviyyəsinin yüksəldilməsinin daim qayğısına qalması, müasir cəmiyyətin, kitabxana oxucularının ən böyük ehtiyac hiss etdiyi informasiya istehsalını genişləndirməkdir.

Bütün bunlar bir daha təsdiq edir ki, digər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da informasiyalaşdırılmış cəmiyyətə keçid prosesində kitabxanalar yaxından iştirak edir və bu prosesin həyata keçməsinə sürətləndirir.

Beləliklə, burada dediklərimi yekunlaşdıraraq belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, dünyada bütün dəyişikliklər və yeniləşmələrlə xarakterizə olunan müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxanalar əhəmiyyətli kitabxana - informasiya xidməti təşkil edərkən ancaq ənənəvi xidmət üsulları ilə kifayətlənə bilməz. Kitabxanalar cəmiyyətin tələbatına

müvafiq informasiya texnologiyasına yiyələnməli, informasiyanın son nailiyyətlərindən, elmi-təcrübi nəticələrdən istifadə edərək avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərindən - proqramlarından istifadə etməklə kitabxana işini kompleks halda kompüterləşdirməlidir. Əlbəttə, kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi olduqca mürəkkəb bir proses olduğundan onu dərhal həyata keçirmək çox çətinlikdir. Bu çətinlik, hər şeydən əvvəl, özünü maliyyə vəsaitinin azlığında və kadr çatışmazlığında göstərir. Respublikamız keçid dövrü şəraitində yaşadığından kitabxanaların böyük əksəriyyəti maliyyə çətinlikləri ilə üzləşir.

Məhz buna görə kitabxanaların qarşısında duran bu çətinlikləri müvəffəqiyyətlə dəf etmək, daxili imkanlardan istifadə edərək, bu mühüm dövlət əhəmiyyətli bir işi həll etmək üçün daxili imkanlardan istifadə edərək təcili tədbirlər görmək zərurəti qarşıya çıxır. Bu məqsədlə kitabxanaların rəhbərliyi ən optimal variant seçib dünya birliyində, qonşu dövlətlərdə tətbiq edilən avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemlərindən istifadə etməlidirlər. Bu sistemlər seçilib tətbiq edilərkən kitabxanaların tipləri, növləri və oxucu kontingenti nəzərə alınmalı, kitabxanalar qruplaşdırılmalıdır. Kitabxanalar qruplaşdırılarkən, onların maliyyə imkanları, həmçinin kadr potensialı da nəzərə alınmalıdır.

Bu baxımdan şərti olaraq kitabxanaların 3 qrupa bölünməsinə təklif edirik:

I qrupa Milli Kitabxana, qanunvericilik və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının kitabxanaları, respublika əhəmiyyətli elmi-sahəvi kitabxanalar, ayrı-ayrı icra müəssisələrinin, nazirliklərin, cəmiyyətlərin və təşkilatların kitabxanaları və s. daxildir. Sürətlə qurmaqda olduğumuz informasiya cəmiyyəti I qrup kitabxanaların kompüterləşdirilməsini ön plana çəkməyi və onun sürətlə aparılması zərurətini irəli sürür.

Fikrimizcə, I qrup kitabxanalar kompüterləşdirmə işini kompleks halda, əsasən dünya kitabxanalarında tətbiq edilmiş, sınaqdan çıxmış, beynəlxalq avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri proqramlarından istifadə etməklə həyata keçirməlidir.

Sevindirici haldır ki, respublikamızın kitabxanaları beynəlxalq proqramları qismən də olsa tətbiq etməyə başlamış və əhəmiyyətli uğurlar qazanmışlar. Belə kitabxanalara Milli Kitabxana, AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasını, Prezident Aparatının Kitabxanasını, BDU-nun Elmi Kitabxanasını misal göstərə bilərik. Bu kitabxanaların hər üçü Rusiya Federasiyasında tərtib edilmiş, İRKİS (İntegrallaşdırılmış Regional Kitabxana İnformasiya Sistemi) sistemini tətbiq etmişlər.

I qrupa daxil olan digər kitabxanalar da bəhs etdiyimiz kitabxanaların iş təcrübəsindən müvəffəqiyyətlə istifadə edə bilərlər.

II qrupa böyük və zəngin kitab fonduna, informasiya ehtiyatlarına, geniş oxucu kontingentinə malik olan, idarə və müəssisələrin kitabxanaları və mərkəzləşmiş kitabxana sistemlərinin mərkəzi kitabxanalarını, metodik mərkəz statusuna malik kitabxanaları və s. daxil etmək olar. II qrupa daxil olan kitabxanalar ilk mərhələdə kitabxana işinin kompleks halda kompüterləşdirə bilməsələr də, onun hissə-hissə həyata keçirilməsində nail olmalıdırlar.

I və II qrup kitabxanaların İnternetə qoşulması və öz oxucularının tələbatını internet vasitəsilə ödənilməsinə nail olunması zəruri hesab edilməlidir. Bu kitabxanalarda elektron informasiya vasitələrindən: elektron kataloqlardan, elektron kitab fondundan və ümumiyyətlə, kompüter texnologiyasından istifadə etmək üçün oxucuların öyrədilməsinə şərait yaradılmalı, kurslar və yaxud dərnəklər təşkil edilməlidir.

III qrupa kiçik kitab fondlarına malik olan kütləvi kitabxanalar daxildir. Əlbəttə, yaxın gələcəkdə bunların kompüterləşdirilməsi mümkün olmasa da, kitabxanalara fərdi kompüter verilməli böyük kitabxanalarda onların əlaqələri genişləndirilməlidir.

Müstəqillik illərində respublikamızda yüksək ixtisaslı kitabxanacı kadrların hazırlanması sahəsində də mühüm işlər görülmüşdür. İnformasiya cəmiyyətinin kadr hazırlığı sahəsində qarşıya qoyduğu vəzifələrə müvafiq olaraq Eski Dövlət Universitetinin Kitabxanachılıq-informasiya fakültəsinin işində böyük islahatlar aparılmış, yüksək ixtisaslı kadrların peşəkarlıq səviyyəsini yüksəltmək üçün tədris prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, tədris planının yenidən zamanın tələbinə uyğun tərtibinə ciddi diqqət yetirilmişdir.

Hər şeydən əvvəl, fakültənin adı dəyişdirilmiş, əvvəllər "Kitabxanachılıq" fakültəsi adlanan fakültə indi "Kitabxanachılıq-informasiya" fakültəsi adlanır. Sevindirici haldır ki, fakültənin kollektivi fakültənin adına müvafiq fakültənin tədris planına yeni fənlər əlavə etməklə fakültədə tədris edilən bütün fənlər üçün yeni, müasir tələbatə cavab verən proqramlar hazırlayıb çap etdirmişdir. Belə proqramların sayı 30-a qədərdir. Fakültənin tədris planına "Kitabxana proseslərinin kompüterləşdirilməsi", "Kitabxana işinin proqram təminatı", "Kitabxanaların fəndayınq fəaliyyəti", "Kitabxanalar və sosial proseslər", "Kitabxana işinin iqtisadiyyatı" və s. fənlər salınmışdır ki, bu fənlər də bilavasitə kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi prosesinə xidmət edir. Fakültədə kitabxana işinin kompüterləşdirilməsinə dair yeni dərslər proqramları, dərsləklər və dərslər vəsaitləri nəşr edilmişdir.

Fakültədə 1997-ci ildən başlayaraq Avropa standartlarına uyğun iki pilləli təhsilə keçilmiş, təhsilin birinci pilləsində "Bakalavrlar",

ikinci pilləsində isə "Magistrələr" hazırlanır. Fakültənin qəbulu sabitləşmiş, dövlət planına görə hər il fakültənin əyani və qiyabi şöbələrinə 125 nəfər tələbə qəbul edilir. Fakültənin maddi-texniki bazası xeyli möhkəmlənmiş, yeni abad auditoriyalar, laboratoriyalar və avadanlıqlarla təmin edilmişdir. Fakültədə 3 laboratoriya "Kitabxana fondu və kataloqu", "Kitabxana işinin təşkili və idarə olunması", "Bibliografik informasiya axtarış sistemləri" tədris laboratoriyaları fəaliyyət göstərir. Fakültədə 1999-cu ildə kompüter mərkəzi yaradılmışdır. Bu mərkəzin tələbələrin kompüter savadına yiyələnməkdə, kompüterdən istifadəsində böyük xidməti vardır.

Azərbaycanda ilk dəfə olaraq Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin təşəbbüsü ilə 1999-cu ildə "Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi" Elmi Tədqiqat Laboratoriyası yaradılmışdır. Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi kimi çox mürəkkəb bir işlə məşğul olan bu laboratoriya müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxana işinin kompüterləşdirilməsinin məqsəd və vəzifələrini araşdırmış, kompüterləşdirmənin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmiş, kitabxanaların kompüterləşdirilməsi proqramını hazırlamışdır. Belə ki, laboratoriyanın əməkdaşı tərəfindən qısa müddətdə ilk dəfə olaraq milli Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemi (AKİS) - "Kitabxana-1.0" yaradılmış, onun təkmilləşdirilmiş "Kitabxana-2.0" versiyası yaradılmışdır. Bu AKİS-lər 20 minə yaxın bibliografik yazı əsasında Azərbaycan dilində kitabların informasiya bazasına malik olub, 13 axtarış göstəricisi və onların kombinasiyasına görə informasiya axtarışını həyata keçirir. Bu AKİS-lər o zaman qüvvədə olan QOST 7.1-84 standartı əsasında hazırlanan bibliografik məlumat bazasına əsaslandığından, kitabxanaların müasir problemlərini, o cümlədən beynəlxalq bibliografik məlumat mübadiləsinin təmin etmədiyi üçün 2003-cü ildən etibarən BDU-nun elektron kataloqunun yaradılmasında keçmiş MDB-nin bir sıra qabaqcıl kitabxanalarında uzun müddət tətbiq olunan "Marc-Sql-1,5" AKİS-i ilə iş aparılır. Bu proqram kitabxananın elektron kataloqunun yaradılmasını, kitabxana fondunun komplektləşdirilməsini və uçotunu, abonement, axtarış-məlumat xidmətinin avtomatlaşdırır, Internet/Intranet şəbəkəsi vasitəsilə oxucuların uzaq məsafədən on-line ədəbiyyat axtarışı və sifarişini təmin edir. AKİS bibliografik məlumat bazasının UNIMARC və USMARC formatlarında hazırlanmasını təmin edir ki, bu da Elmi Kitabxanaya bibliografik məlumat mübadiləsinə həyata keçirməyə və bunun əsasında əlavə maliyyə mənbələrinin əldə olunmasına imkan verir. Hazırda bu proqramla yanaşı İRKİS proqramı ilə də informasiya elektron kataloqa daxil edilir. Laboratoriyanın əməkdaşları tərəfindən UNIMARC for-

matı Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş, onun tətbiqinə kömək məqsədilə nümunələr hazırlanmışdır. Laboratoriyanın əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri elektron dərsliklərin hazırlanmasıdır. Müəllif hüquqlarının qorunması nəzərə alınmaqla BDU-nun aparıcı alimlərinin əsərlərinin elektron kitabları hazırlanır. Həmçinin "Heydər Əliyev. Bibliografik məlumat kitabı" və onun Azərbaycan, rus və ingilis dillərində elektron diski (tərtib edənlər A.A.Xələfov, S.A.Sadıqova) hazırlanmışdır.

Müstəqillik illərində fakültədə ilk dəfə olaraq xeyli milli dərsliklər, dərs vəsaitləri, metodik göstəricilər çap edilmişdir. Belə nəşrlərə misal olaraq A.Xələfovun "Kitabxanaşünaslığa giriş" (2 cildə), "Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi", X.İsmayılovun "Kitabxanaların metodiki təminatı", "Kitabxana menecementi", R.Kazımovun "Kitabxana iqtisadiyyatı", A.Qurbanov və N.Musayevanın "Kitabxana informatikası" (2 cildə) dərs vəsaitlərini və s. misal göstərmək olar.

Fakültənin nəşr etdiyi "Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya" adlı elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnalı mütəxəssislərin yeni məqalələrinin nəşr edilməsində mühüm rol oynayır.

Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi XX əsrin II yarısından başlayaraq respublikamızda kitabxanaşünaslıq, bibliografiya və kitabşünaslıq üzrə elmi-tədqiqat işinin mərkəzinə çevrilmiş, göstərilən sahələr üzrə fundamental elmi tədqiqatlar aparılmış, doktorluq və namizədlik dissertasiyaları müdafiə edilmiş, onlarla elmi məqalələr, monoqrafiyalar, dərsliklər, dərs vəsaitləri çap edilmişdir.

Абузар Халафов

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА И ЗАДАЧИ БИБЛИОТЕК

РЕЗЮМЕ

Статья содержит полный текст выступления автора на республиканском научно-практическом семинаре, посвященном задачам библиотек в условиях формирования информационного общества в Азербайджане.

Особое внимание уделено развитию и совершенствованию информационных функций библиотек, использованного в библиотечной работе современных средств информативной технологий.